

ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA NA INTERNETU

Goreta, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:674694>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA NA
INTERNETU**

Marija Goreta

Split, 2022.

Odsjek za pedagogiju

Pedagogija

Vođenje odgojno-obrazovne ustanove

ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA NA INTERNETU

Studentica:

Marija Goreta

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Morana Koludrović

Split, rujan 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Nasilje: definicije i vrste.....	2
3. Vršnjačko nasilje	3
3.1. Sudionici vršnjačkog nasilja.....	5
3.1.1. Značajke nasilnika.....	7
3.1.2. Značajke žrtve	9
3.1.3. Promatrači	10
4. Nasilje na internetu	11
4.1. Utjecaj internetskog sadržaja na ponašanje djece i mladih	12
4.2. Istraživanja elektroničkog nasilja među djecom i mladima.....	15
5. Prevencija nasilja (na internetu).....	16
5.1. Vrste prevencije nasilja.....	17
5.2. Primjeri preventivnih programa i radionica za sprječavanje nasilja na internetu.....	20
6. Uloga škole u prevenciji nasilja na internetu.....	23
7. Zaključak	26
8. Literatura.....	29

1. Uvod

Ivan Cifrić (2000) nasilje smatra jednim od značajnih nasljeđa ljudske kulture koje se tijekom povijesti pojavljuje u različitim oblicima, pa stoga ne iznenađuje činjenica da se nasilje u modernom dobu prebacilo u virtualni svijet. Današnja djeca odrastaju uz medije, a internet ima sve veću ulogu u njihovom životu. Aftab (2003) je slikovito opisao opasnosti interneta usporedivši internet s golemom reklamnom pločom koja stoji uz najprometniju autocestu na svijetu. Uz brojne prednosti koje internet pruža, dolaze i brojni nedostaci, kao što je pojava elektroničkog nasilja. Nasilje na internetu može uvelike utjecati na odnose među učenicima u razredu, što je vidljivo u rezultatima istraživanja koje su proveli Opačić, Jovović, Radat i Majstorović 2021. godine u kojem je više od polovine učenika izjavilo kako nasilje na internetu doživljava od kolege iz razreda. Stoga je važno educirati učitelje, nastavnike, stručne suradnike, roditelje, ali i samu djecu o odgovornom korištenju interneta i društvenih mreža, kao i o posljedicama koje imaju žrtve nasilja.

Tema ovog završnog rada je uloga škole u prevenciji vršnjačkog nasilja na internetu. Za početak će se definirati nasilje i vršnjačko nasilje te opisati sudionici vršnjačkog nasilja. Zatim će se opisati vršnjačko nasilje na internetu, kao i utjecaj interneta na ponašanja djece i mladih. Analizirat će se provedena istraživanja o vršnjačkom nasilju na internetu. Nadalje, opisat će se tri stupnja prevencije, primarna, sekundarna i tercijarna, ali i to kako ih provesti u odgojno-obrazovnim ustanovama te će se ukratko prikazati nekoliko preventivnih programa vršnjačkog nasilja, kako u školskom okruženju, tako i na internetu.

2. Nasilje: definicije i vrste

Adler (prema Žarković Palijan, 2004) nasilje definira kao svako ponašanje kojemu je cilj nanošenje štete drugoj osobi, kojim se manifestira „volja za moći“, urođena svakom čovjeku. Cifrić (2000) nasilje smatra jednim od značajnih nasljeđa ljudske kulture koji se tijekom povijesti pojavljuje u različitim oblicima. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (2002: 5) nasilje je „namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom“, dok Coloroso (2003) nasilništvom smatra svjesnu, željenu i namjernu neprijateljsku aktivnost kojoj je svrha povrijediti te izazvati strah kroz prijetnje ili daljnju agresiju. U kontekstu rizičnih čimbenika za razvijanje nasilnog ponašanja, Liu i Wuerker (2005) navode komplikacije u trudnoći ili pri porođaju, fetalnu izloženost narkoticima, alkoholu i cigaretama, izloženost olovu, pothranjenost tijekom trudnoće, ozljede glave te nizak kortizol i visok testosteron, kao rane biološke čimbenike. S druge strane, kao socijalni aspekt nasilja, Vamik Volkan (2006) navodi grupni identitet, odnosno osjećaj pripadnosti određenoj grupi. Rizičnim i zaštitnim čimbenicima, bavile su se i Belošević, Ferić i Mitrić (2021) te kao prediktore koji povećavaju vjerojatnost doživljenog nasilja navode ženski spol i empatiju, a čimbenike otpornosti, tj. zaštitne čimbenike dijele na individualne čimbenike (sposobnost rješavanja problema, samoučinkovitost, samosvijest, ciljeve, ambicije) te čimbenike u okruženju (vršnjaci, obitelj, zajednica) u koje ubrajaju brižne odnose, visoka očekivanja i smislenu uključenost. Sličnu podjelu daje i Zečević (2010) koja rizične faktore dijeli na obiteljsko okruženje, osobine djeteta, utjecaj vršnjaka te utjecaj medija.

Svjetska zdravstvena organizacija (2002) nasilje dijeli u tri velike skupine: nasilje prema samome sebi (samoozljeđivanje i samoubojstvo), međuljudsko nasilje (nasilje u obitelji i nasilje u zajednici) te na kolektivno nasilje (organizirano i usmjereno od strane jedne grupe prema drugoj). Wilkins, Tsao, Hertz, Davis i Klevens (2014) tvrde kako se nasilje javlja u brojnim oblicima te kao primjere navode seksualno nasilje, nasilje među partnerima, zanemarivanje djece, suicidalno ponašanje te zlostavljanje i zanemarivanje starijih osoba, dok Zečević (2010) razlikuje nasilje s obzirom na oblik (fizičko, verbalno, socijalno, seksualno i psihološko nasilje), funkciju (instrumentalno i neprijateljsko) te na to na koga je usmjereno (direktno i indirektno nasilje).

Postoji mnogo definicija nasilja, ali autori su složni u tome da se nasilnim ponašanjem pokušava steći moć. Na nasilje utječu razvojni, okolinski i individualni čimbenici. U kontekstu međuljudskog nasilja, važno je istaknuti vršnjačko nasilje među djecom, s obzirom na to da se ono pojavljuje u svim oblicima koje navodi Zečević (2010) te se uglavnom događa u odsutnosti odrasle osobe, što ga čini teško uočljivim jer djeca nisu sklona prijavljivanju doživljenog nasilja.

3. Vršnjačko nasilje

Prvu definiciju vršnjačkog nasilja dao je Dan Olweus (1998) koji navodi kako je dijete zlostavljano ako je trajno i učestalo izloženo negativnim postupcima od strane pojedinca ili grupe, naglašavajući ponavljanje negativnih postupaka. Sesar (2011) i Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012) ističu dva glavna oblika vršnjačkog nasilja među djecom i mladima. Jedan oblik je tjelesno nasilje, koje obuhvaća udaranje, guranje, ozljeđivanje, oštećivanje imovine te je najuočljiviji oblik, dok je drugi oblik verbalno nasilje koje karakterizira, vrijeđanje, širenje glasina i nazivanje pogrđnim imenima. Nastavno na navedeno, Sesar (2011) toj podjeli dodaje i rasno nasilje među djecom, seksualno nasilje među djecom te nasilje nad djecom s posebnim potrebama. Belančić, Nikčević-Milković i Šuto (2013) razlikuju direktno vršnjačko nasilje koje podrazumijeva zadirkivanje, udaranje ili zastrašivanje te indirektno koje uključuje manipuliranja, ogovaranja i isključivanje iz društva. Rigby (2002) daje tri kriterija koji se trebaju uzeti u obzir kada se propitkuje ozbiljnost nasilnog ponašanja: oblik i frekvencija nasilnog ponašanja te trajanje nasilja.

Rezultati UNICEF-ovog istraživanja iz 2004. provedenog u školama na području cijele Hrvatske pokazali su kako je 10,4% učenika bilo izloženo nasilju dva do tri puta mjesečno i više, 33% ispitanika bilo je izloženo jednom od oblika vršnjačkog nasilja. Nasilno se ponašalo 12% učenika od dva do tri puta mjesečno i češće, dok se broj žrtava kretao od 4 do 21%, ovisno o školi (Bilić i sur., 2012: 268). Prema istraživanju koje su proveli Vlah i Perger (2014) na 147 učenika viših razreda osnovne škole Ličko-senjskoj županiji, vršnjačkom je nasilju bilo izloženo 60,5% ispitanih učenika, a nešto više od 20% ispitanika nasilje doživljava sustavno i učestalo. Također, jedna šestina ispitanih učenika ponekad ili često vrši nasilje nad drugim učenicima. Ove podatke potvrđuje i istraživanje koje je 2016. godine provela Reić Ercegovac, prema kojem je između 40 i 80% učenika barem jednom doživjelo vršnjačko nasilje više od

polovine ispitanika doživljava nasilje povremeno ili često, dok od 5 do 17% učenika doživljava nasilje svakodnevno.

Kada se govori o vršnjačkom nasilju, važno je spomenuti ulogu školske klime i školskog uspjeha kao moguće indikatore nasilnog ponašanja učenika. Eller (2012) školsku klimu definira kao promjenjivu „ličnost“ škole koja je ovisna o nizu unutarnjih i vanjskih čimbenika, s druge strane, Cohen, McCabe, Michelli i Pickeral (2009) tvrde kako školska klima uključuje četiri dimenzije: socijalnu i fizičku sigurnost, učenje i poučavanje, međusobne odnosne i okolinske čimbenike (prema Reić Ercegovac, Koludrović i Bubić, 2017: 34). Rezultati istraživanja Reić Ercegovac i sur.(2017) prikazuju kako kvaliteta odnosa između učitelja i učenika, ali i osjetljivost na nasilje opada s dobi, bez obzira na spol. Prema istraživanju Bojčić i Mandić Vidaković (2022) ne može se precizno utvrditi uzrokuje li negativna školska klima vršnjačko nasilje ili vršnjačko nasilje uzrokuje negativnu školsku klimu. Što se tiče povezanosti školskog uspjeha i vršnjačkog nasilja, istraživanjem Bojčić i Mandić Vidaković (2022) utvrđeno je kako učenici s nižim školskim uspjehom češće čine, ali i doživljavaju nasilje, što potvrđuje ranije rezultate istraživanja koje je provela Reić Ercegovac 2016. godine.

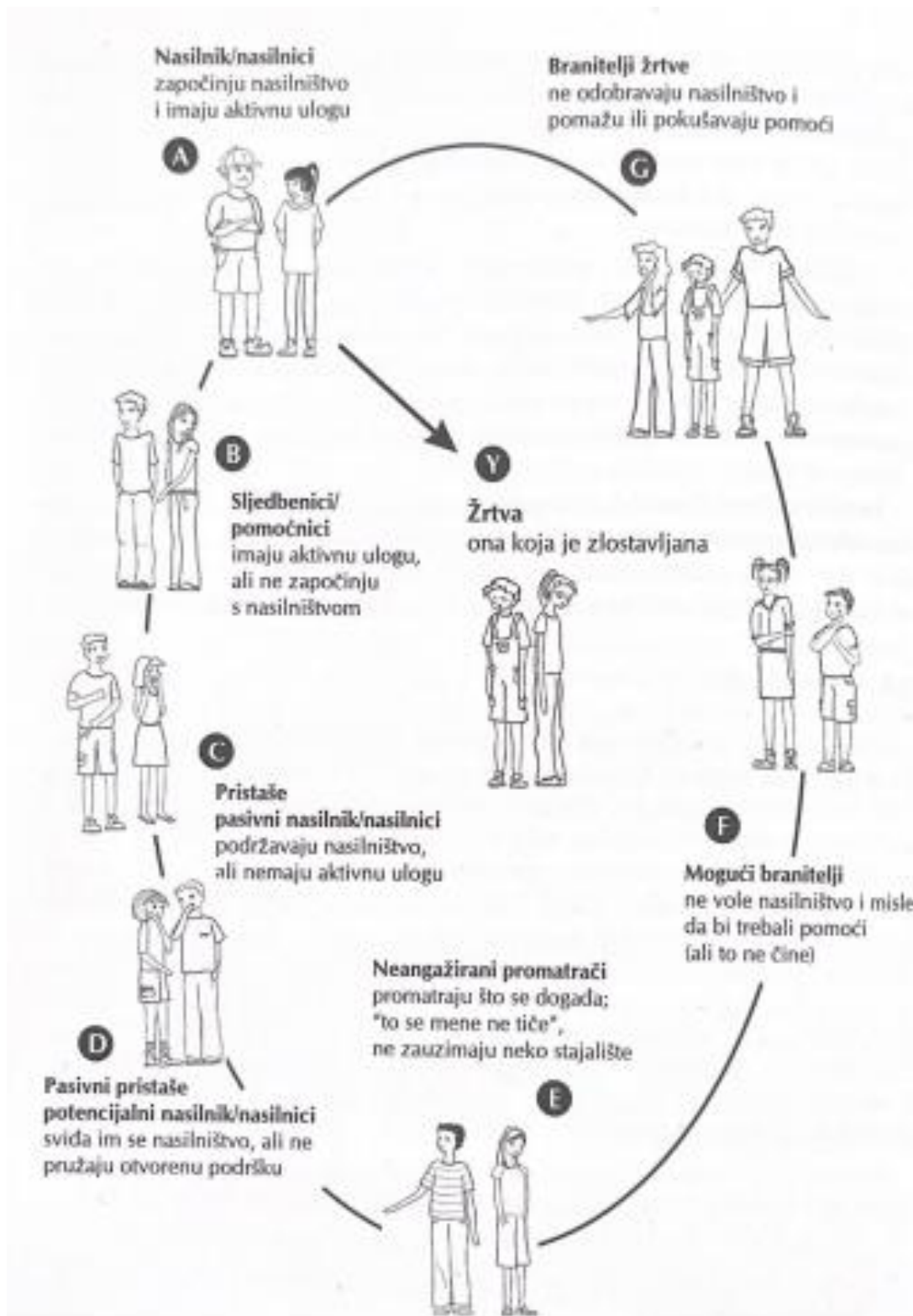
Posljedice vršnjačkog nasilja ne moraju imati samo žrtve. Naime, one se pojavljuju i kod nasilnika te kod provokativnih žrtava. One mogu biti internalizirane, poput anksioznosti, depresije i socijalne izolacije koje mogu potaknuti razvoj suicidalnih misli, eksternalizirane kao što su agresija i delinkvencija te psihosomatski problemi poput problema sa spavanjem, osjećaj napetosti, bolovi u trbuhu, glavobolja, umor te hiperaktivnost (Alajbeg, 2017). Ozbiljnost posljedica vršnjačkog nasilja vidljiva je u slučaju osamnaestogodišnjaka koji je u svibnju 2022. godine ubio 19 učenika i dva učitelja u Teksasu u Sjedinjenim Američkim Državama. Njegov je poznanik izjavio, kako prenosi dnevnik.hr, da su osamnaestogodišnjaka vršnjaci izrugivali zbog financijske situacije i odjeće koju je nosio (https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/tko-je-napadac-u-texasu---725781.html?itm_source=InBody&itm_medium=Dnevnik&itm_campaign=Svijet&itm_source=InBody&itm_medium=Dnevnik&itm_campaign=Svijet).

3.1. Sudionici vršnjačkog nasilja

Bowler, Knobel i Mattern (2014) tvrde kako se o nasilju ne može govoriti kao o isključivom odnosu između počinitelja i žrtve. Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Osterman i Kaukiainen (1996) razlikuju četiri profila u okviru vršnjačkog nasilja: djeca koja su izložena nasilju (žrtve), djeca koja se nasilno ponašaju, djeca koja su izložena nasilju, ali ga i sami čine te djeca koja ni na koji način ne sudjeluju u nasilju.

Olweus (1998) navodi kako osim žrtve i nasilnika, u krugu nasilja postoje i: sljedbenici koji preuzimaju aktivnu ulogu, ali ne započinju nasilje; pristaše koji podržavaju nasilnička ponašanja, ali ne sudjeluju aktivno; pasivni počinitelji ili „publika“; promatrači koji gledaju nasilje, ali ne zauzimaju stav; mogući branitelji misle da treba pomoći žrtvi, ali ne pomažu te branitelji (Slika 1).

Bilić i Karlović (2004) navode kako se vršnjačko nasilje najčešće događa u razdoblju od 4. do 8. razreda osnovne škole. Rezultati istraživanja vršnjačkog nasilja na 309 učenika zagrebačkih osnovnih škola pokazuju kako je 20,1% djece zlostavljano dva do tri puta mjesečno, dok je 17% djece identificirano kao počinitelji nasilja (Elez, 2003). Šincek, Duvnjak i Milić (2017) provele su istraživanje te su dobivenim rezultatima podijelile djecu u četiri skupine: 64% djece nije bilo uključeno u nasilje na internetu, 15% je bilo žrtava, 13% ispitanika bili su počinitelji, a 8% je bilo provokativnih žrtava.

Slika 1. Krug nasilja (izvor: Bilić i sur., 2012: 280)

3.1.1. Značajke nasilnika

Bilić i sur. (2012) navode kako vršnjačko nasilje čine i dječaci i djevojčice, te da su dječaci skloniji direktnom, a djevojčice indirektnom obliku nasilja. Bosworth, Espelage i Simon (2001; prema Bilić i sur., 2012) ističu kako počinitelji nasilja imaju dobre socijalne vještine, lako manipuliraju drugima te su sposobni privući sljedbenike, uglavnom su to dječaci, popularna djeca i sportaši. S druge strane, Kumpulainen, Rasanen, Henttonen i sur. (1998) počinitelje nasilja opisuju kao djecu koja imaju lošije psihosocijalne vještine od ostale djece u razredu. Drake i sur. (2003; prema Bilić i sur., 2012) smatraju kako većina počinitelja vršnjačkog nasilja ima pozitivan stav prema nasilju, te su skloni i drugim problematičnim ponašanjima, kao što su uživanje alkohola i pušenje cigareta. Također, pokazuju negativan stav prema školskom okruženju. Bilić i sur. (2012) također naglašavaju važnost obitelji na agresivno ponašanje kod djece i mladih. Istraživanje koje su proveli Baldry i Farrington (2000) pokazuje kako roditelji nasilnika uglavnom imaju autoritaran stil roditeljstva.

Nadalje, nasilnike ne možemo identificirati prema izgledu, ali možemo na temelju ponašanja, Coloroso (2003) tako tvrdi kako nasilnici imaju karakteristične tekstove i postupke te svoje ideje katkad preuzimaju iz filmova, igara koje igraju, vršnjaka s kojima se družu, škole koju pohađaju ili okruženja u kojemu žive.

Coloroso (2003: 38-39) izdvaja sedam vrsta nasilnika: *Samouvjereni nasilnik* koji ima velik ego, napuhano samopoštovanje, sklonost nasilju i nimalo empatije za žrtve. Osjeća se dobro samo kada ima osjećaj superiornosti nad drugima, a vršnjaci mu se često dive zbog njegove snažne ličnosti. *Socijalni nasilnik*, s druge strane, ima nisko samopoštovanje, ali skriva svoje nesigurnosti pod maskom pretjeranog samopouzdanja i šarma. Manipulativan je i može se ponašati kao brižna osoba, ali takvo ponašanje je samo sredstvo za postizanje svog cilja. Koristi glasine, tračeve, verbalne uvrede i izbjegavanje kako bi izolirao svoje mete i isključio ih iz socijalnih aktivnosti. *Potpuno oboružan nasilnik* pokazuje malo osjećaja i odličan je u tome da nastavi s nasilničkim ponašanjem. Osvetoljubiv je prema svojim žrtvama, ali šarmantan i obmanjujuć prema drugima, posebno odraslima. *Hiperaktivni nasilnik* ima slabo razvijene socijalne vještine te nailazi na poteškoće u savladavanju gradiva. Tuđe postupke često tumače kao neprijateljske te agresijom reaguju čak i na male provokacije, a svoje agresije opravdavaju okrivljavanjem drugih. *Nasilnik žrtva* je istovremeno i meta i nasilnik. On je žrtva nasilja od strane odraslih ili starije djece pa zlostavlja slabije kako bi olakšao svoje osjećaje

bespomoćnosti. *Grupa nasilnika* je skupina prijatelja koja zajednički rade nešto osobi koju žele isključiti, ali to isto ne bi nikada sami napravili. *Banda nasilnika* je nasilnička skupina koju ne povezuje prijateljstvo, već strateški savez u svrhu postizanja dominacije i kontrole. Pojedinci se priključuju bandi kako bi pripadali skupini sličnih sebi te kako bi bili poštovani i zaštićeni. Međutim, s vremenom postaju toliko odani grupi da ne obraćaju pozornost na posljedice svojih postupaka.

Kada se govori o nasilnicima na internetu, Popović-Čitić (2009) opisuje pet vrsta nasilnika: *Osvetoljubivi anđeo* ne doživljava sebe kao nasilnika, već sebe smatra osobom koja štiti sebe ili druge od „loših ljudi“, to su uglavnom žrtve tradicionalnog ili elektroničkog nasilja koji se na ovaj način pokušavaju osvetiti drugima za pretrpljeno nasilje te pokušavaju zadržati anonimnost; *Gladan moći* je tipičan školski nasilnik koji metodom zastrašivanja pokušava steći moć, jedina razlika između njega i klasičnog nasilnika su metode kojima postiže ciljeve, za razliku od osvetoljubivog anđela, ovaj tip nasilnika teži za brojnom publikom; *Štreber osvetnik* tip je nasilnika koji želi iskazati moć nad drugima kako bi prikrio svoje nedostatke, prvotno se smatrao podvrstom nasilnika glasnog moći, uglavnom su to djeca koja su doživjela vršnjačko nasilje; *Zlobne djevojčice* (eng. *mean girls*) su tip nasilnika koji nasilje na internetu čini iz dosade ili radi zabave, smatra se najnezrelijim od svih tipova nasilnika, nasilje se uglavnom planira u grupi a služi im za razonodu i podizanje ega; *Nepažljivi* su one osobe koje se nepažnjom indirektno uvedu u nasilje na internetu, uglavnom nepromišljenim odgovorom na primljenu kritiku bez razmišljanja o posljedicama.

Gavin de Becker (2000; prema Coloroso, 2003: 76) donosi listu indikatora koji mogu ukazivati na mogućnost pojave nasilja kod tinejdžera: zlouporaba droge i alkohola, ovisnost o medijima, besciljnost, fascinacija oružjem, iskustvo u rukovanju s oružjem, dostupnost oružja, razdražljivost, ljutnja, depresivnost, traženje statusa i vrijednosti kroz nasilje, prijatnje (nasiljem ili samoubojstvom), kronična ljutnja, odbacivanje i ponižavanje, provokacija kroz medije. U priručniku *Nasilje među djecom* Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba iz 2010. godine navedeni su znakovi prepoznavanja djeca s nasilnim ponašanjem, podijeljeni po dobnim skupinama. Kod djece predškolske dobi to su, na primjer, ispadi agresije bez razloga, impulzivnost i neustrašivost, konstantno odbijanje pravila, nisu vezani uz roditelje. Znakovi u školaraca podrazumijevaju lošiju pažnju i koncentraciju, lošiji uspjeh u školi, imaju malo prijatelja, konstantno se suprotstavljaju odraslima, osjećaju se frustrirano, dok adolescenti skloni nasilnom ponašanju ne poštuju autoritete, konzumiraju alkohol i droge, postižu loš školski uspjeh, izostaju iz škole bez razloga i slično (Bilić i Karlović, 2004).

3.1.2. Značajke žrtve

Bilić i sur. (2012) ističu kako su žrtve nasilja među vršnjacima rjeđe predmet istraživanja te kako je većina istraživanja usmjerena na djecu s nasilnim ponašanjem. Istraživanjem žrtava nasilja Hanish i Guerra (2000) zaključili su da se djeca ponekad ponašaju na način koji povećava rizik da budu žrtve nasilja, na primjer ostavljaju dojam da se ne znaju obraniti. Također se rizik povećava ako dijete ima lošije socijalne vještine i malo prijatelja koji bi ga mogli obraniti. Govoreći o fizičkom izgledu, žrtve vršnjačkog nasilja su uglavnom niže građe, slabije i krhkije te se nisu sposobne same fizički obraniti od nasilja (Smokowski i Kopasz, 2005). Suprotno tome, Prpić (2006) navodi kako žrtva nasilja može biti bilo tko, ali im je zajedničko to što su postali meta nasilniku. Isto tvrdi i Coloroso (2003: 63-64), koja kaže kako žrtve mogu biti gotovo svi: dijete koje je novo u četvrti, najmlađe (ujedno i najmanje) dijete u školi, traumatizirano dijete, submisivno dijete, dijete čija su ponašanja iritantna drugima, dijete koje rješava sukobe bez agresije, sramežljivo (povučeno) dijete, bogata ili siromašna djeca, dijete čija se rasa ili etnicitet vidi kao inferioran, dijete čiji se spol ili seksualna orijentacija vidi kao inferiorna, dijete čija se vjeroispovijest vidi kao vrijedna prijezira, talentirana djeca, djeca koja se ne priklanjaju normama, dijete koje spremno iskazuje svoje osjećaje, debelo ili mršavo dijete, visoko ili nisko dijete, dijete koje nosi ortodontski aparat ili naočale, dijete s promjenama na koži, djeca s minimalnim fizičkim karakteristikama po kojima se razlikuju od drugih, djeca s fizičkim i psihičkim poteškoćama, dijete koje se našlo na pogrešnom mjestu u pogrešno vrijeme. S obzirom na dob, Bilić i sur. (2012) navode kako su mlađa djeca pod većim rizikom da budu žrtve nasilja jer nemaju razvijene vještine samozaštite, ali je nasilje koje se pojavljuje među mlađom djecom uglavnom kratkotrajno, dok je vršnjačko nasilje među starijom djecom dugotrajnije i usmjereno pretežno na istu djecu. Što se tiče spola, i dječaci i djevojčice su podjednako žrtve vršnjačkog nasilja. Hanish i Guerra (2000) zaključuju da je to zbog toga što se u školskoj dobi dječaci uglavnom družu s dječacima, a djevojčice s djevojčicama.

Djeca koja trpe nasilje imaju lošije socijalne vještine u odnosu na ostalu djecu, introvertirana su, imaju nisko samopouzdanje i samopoštovanje te sami sebe okrivljuju za doživljenje poteškoće (Boulton i Smith, 1994; Mynard i Joseph, 1997). Prema istraživanju koje su proveli Kumpulainen, Rasanen, Henttonen i sur. 1998. godine, žrtve nasilja postigle su visoke rezultate

u eksternaliziranom ponašanju, posebno hiperaktivnosti i u osjećaju neučinkovitosti, ali i u internaliziranom ponašanju i psihosomatskim problemima.

Rigby (2002) navodi kako djeca koja trpe, ali i čine nasilje, tzv. provokativne žrtve karakterizira osobnost koja se preklapa s karakteristikama počinitelja, ali i karakteristikama žrtava. Prema rezultatima istraživanja provokativne žrtve postižu više rezultate na skalama neuroticizma i psihoticizma (Mynard i Joseph, 1997), imaju veći rizik za pojavu različitih problema u ponašanju, kao na primjer hiperaktivnost, agresivnost, delinkvencija, ovisnost o alkoholu (Wolke, Woods, Bloomfield, Karstadt, 2000), imaju izraženiju anksioznost te postižu niže rezultate na procjeni školskih sposobnosti, prosocijalnog ponašanja i samokontrole. Također, funkcioniraju lošije u usporedbi s djecom koja su počinitelji nasilja, ali i s djecom koja su izložena nasilju (Hanish i Guerra, 2004; Nansel, Overpeck, Pilla i sur. 2001).

3.1.3. Promatrači

Djecu koja svjedoče nasilju može se podijeliti u tri skupine, a to su branitelj, pristaše ili sljedbenici te neangažirani promatrači. Branitelji se, nadalje mogu podijeliti u dvije skupine, one koji aktivno mogu pomoći žrtvi, te one koji samo tiho podržavaju žrtvu, koji se još nazivaju i mogući branitelji. S druge strane, kada se govori o promatračima koji podržavaju nasilnika, njih se može podijeliti na one koji aktivno pomažu počinitelju nasilja, zatim na one koji se ne uključuju u nasilje, ali verbalno podržavaju nasilnika te one koji podržavaju nasilnika, ali to ne izražavaju javno (Bilić, 2013). Coloroso (2003) navodi kako su promatrači podržavajuća skupina ili pojedinac koja, odnosno koji ohrabruje nasilnika. U istraživanju Peplera i Craiga (1995) otkriveno je kako su vršnjaci u 85% slučajeva na neki način bili uključeni u nasilništvo, poticali su ga u 81% slučajeva, imali su više poštovanja i ponašali su se više prijateljski prema nasilniku, također, u 48% slučajeva vršnjaci su bili aktivni sudionici te su intervenirali u samo 13% slučajeva u kojima su bili prisutni. Nadalje, Espelage, Green i Polanin (2012) navode kako su vršnjaci u 88% slučajeva svjedoci nasilja, interveniraju u samo 17% slučajeva iako u 57% slučajeva njihove intervencije zaustavljaju nasilje. Navedena su i četiri razloga zbog kojih se ne intervenira: promatrač se boji da će nasilnik i njega povrijediti, promatrač se boji da će postati žrtva nasilnika, promatrač se boji da će samo pogoršati situaciju i promatrač ne zna što napraviti. Također, navode se i brojni izgovori, a neki od njih su: „Nasilnik je moj prijatelj.“, „To nije moj problem.“, „Ona nije moja prijateljica.“, „On zaslužuje da ga se zlostavlja.“, „Bolje biti u

popularnoj skupini nego braniti otpadnike“ i mnogi drugi (Coloroso, 2003: 82-88). U kontekstu nasilja na internetu, Popović-Čitić (2009) tvrdi kako promatrači češće postanu sudionici nasilja na internetu, nego što počnu sudjelovati u tradicionalnom vršnjačkom nasilju.

4. Nasilje na internetu

Buljan Flander, Krmek, Borovec i Muhek (2006) *cyberbullying*, odnosno nasilje preko interneta, opisuju kao opći izraz za svaku komunikacijsku aktivnost putem elektroničkih uređaja koja se može smatrati negativnom za pojedinca, ali i opće dobro. Ovaj oblik nasilja obuhvaća situacije kada je dijete ili mlada osoba izloženo napadu putem interneta ili mobilnog telefona. Hodak Kodžoman, Velki i Cakić (2013) elektroničkim nasiljem nazivaju nasilje kojim su žrtve izložene nasilnom ponašanju putem različitih elektroničkih medija, kao što su SMS poruke, elektronička pošta, društvene mreže i slično, dok za Krmek, Buljan Flander i Hrpka (2007) nasilje na internetu predstavlja situacije kada je dijete izloženo napadu drugog djeteta ili grupe djece putem interneta ili mobilnog telefona, a Bauman (2013) navodi kako rizik od nasilja na internetu raste proporcionalno s korištenjem društvenih mreža i spremnosti objavljivanja privatnih podataka. Popović-Čitić (2009) izdvaja tri specifičnosti nasilja na internetu, a to su anonimnost nasilnika, dostupnost žrtve te beskonačna publika. Vršnjačko nasilje na internetu odnosi se na nekoliko načina komunikacije, uključujući zvuk, slike, animacije i fotografije, a obuhvaća poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, vrijeđanje, uznemiravanje, slanje prijetećih poruka, kao i slanje fotografija svojih kolega te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama (Buljan Flander i sur., 2006). Rigby (2002) ističe najčešće znakove koji mogu upozoriti da je dijete izloženo nasilju na internetu: depresija, anksioznost, socijalna izolacija, uznemirenost nakon korištenja tehnologije, sniženo samopoštovanje, loš školski uspjeh i narušeno zdravlje. Dilmac (2009: 1309) ističe kako elektroničko vršnjačko nasilje pojačava osjećaj ranjivosti kod djece, jer su, za razliku od tradicionalnog oblika nasilja, djeca izložena nasilnom ponašanju 24 sata dnevno. Na portalu [end-cyberbullying.net](https://www.endcyberbullying.net/your-story) u sklopu projekta *Tvoja priča*, djecu se ohrabruje da govore o svojim iskustvima nasilja na internetu, kako bi ostale žrtve uvidjele da nisu same (<https://www.endcyberbullying.net/your-story>). Jedno je dijete izjavilo kako ne postoji nitko s kim bi mogao razgovarati o onome kroz što prolazi, kako su se svi okrenuli protiv njega te kako se njegov jedini prijatelj ne može

poistovjetiti sa situacijom, dok je drugo dijete napisalo kako ne razumije zašto su ljudi toliko zli te kako djevojke jedna drugoj govore stvari koje nikada ne bi rekle licem u lice.

Vršnjačko nasilje na internetu može se odražavati na razne načine, stoga Baum (2007) navodi: uznemiravanje, koje podrazumijeva učestalo slanje uznemiravajućih poruka; omalovažavanje, odnosno širenje neistinitih informacija s ciljem nanošenja štete ugledu osobe koju se omalovažava; prijetnje; *online* sukobljavanje, koje uključuje izazivanje sukoba slanjem uvredljivih poruka; isključivanje na internetu, odnosno zabranjivanje pristupa osobi ili grupi web stranicama ili grupama na društvenim mrežama; *outing and trickery*, širenje povjerljivih informacija široj javnosti; pretvaranje, odnosno korištenje lažnog ili tuđeg identiteta; uhođenje.

Posljedice nasilja na internetu iste su kao i posljedice vršnjačkog nasilja, te zahvaćaju i žrtve i počinitelje nasilja, kao što je već i spomenuto u prethodnom poglavlju. Ono što čini razliku između vršnjačkog nasilja u realnom i virtualnom svijetu je činjenica da počinitelji na internetu često znaju biti okrutniji i reći i učiniti stvari koje nikada ne bi učinili licem u lice, stoga i posljedice mogu biti ozbiljnije, kao, na primjer, u slučaju iz svibnja 2013. godine kada je petnaestogodišnjakinja iz Zagorja je počinila samoubojstvo zbog nasilja na internetu. Kako piše Jutarnji, djevojku su vršnjakinje nazivale ružnom i glupom, a u jednoj objavi na mreži Ask.fm, jedna vršnjakinja joj je napisala „bokte, daj se ubi“ (<https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/ubila-se-zbog-nasilja-preko-interneta-samoubojstvo-15-godisnje-djevojke-sokiralo-zagorje-1149239>).

4.1. Utjecaj internetskog sadržaja na ponašanje djece i mladih

Utjecaj medija na društvo je neupitan. S obzirom na to da je internet najmasovniji medij u vremenu u kojem živimo, posljedice neadekvatnog korištenja informacija koje nudi mogu biti pogubne. Kada je u pitanju Internet, opasnost za pojedinca može biti velika zbog dostupnosti raznih sadržaja, kao što su pornografija, nasilje, netočne informacije, trgovina ljudima. Ružić (2007) zaključuje da nasilje u medijima, posebno na internetu povećava agresivno ponašanje i broj krivičnih djela u društvu te kako je publicitet jedan od uzoraka imitacije nasilnih događaja, ne samo kod djece i adolescenata, već i kod odraslih.

Istraživanje Njemačkog instituta u Mainzu (2007; prema Petani i Tolić, 2008:17) pokazalo je kako mladi u dobi od 16 godina najčešće posjećuju blogove, a sadržaji na koje su nailazili najčešće su nasilje i pornografija. Na pitanje kako ocjenjuju blogove, najveći broj ispitanika, njih 92,5% odgovorilo je zanimljivo, dok samo 1,1% njih smatra blogove opasnima. Hodak Kodžoman i sur. (2013) provele su istraživanje na 27 djece u dobi od 10 i 11 godina te su došle do podataka kako 51,58% djece provede manje od sat vremena za računalom i na internetu, dok 41,15% provede više od sat vremena koristeći iste. Što se tiče odgovora na pitanje koje društvene mreže uglavnom koriste, najveći broj ispitanika, njih 88% odgovorilo je *Facebook*, dok najmanji broj, njih po jedan, navodi blog i forum. Hrabri telefon i Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba 2013. godine proveli su istraživanje na 1489 djece u dobi od 11 do 18 godina o navikama korištenja *Facebooka*. Rezultati su pokazali kako 93% djece ima otvoren profil na *Facebooku*, a njih 68% otvorilo je profil prije 13. godine života, koja je ujedno granična starost za otvaranje profila na toj društvenoj mreži. Nadalje, prema rezultatima istog istraživanja, 84% ispitanika pregledava svoje profile i postavlja objave preko mobitela, svako peto dijete na *Facebooku* provodi više od tri sata dnevno, dok polovica djece svoje profile pregledava tijekom nastave. Novija istraživanja pokazuju drugačije rezultate kada su u pitanju društvene mreže koje mladi najčešće koriste, tako su, prema istraživanju koje je provelo Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu 2020. godine, najkorištenije društvene mreže Youtube, Facebook i Instagram. Samo godinu dana nakon, rezultati istraživanja Opačić, Jovović, Radat, Majstorić, (2021) pokazuju kako su najčešće korištene društvene mreže Instagram (koji koristi 49% ispitanika), Facebook (19% ispitanika), TikTok (12% ispitanika) te Snapchat (10% ispitanika). Kao što se može iščitati iz rezultata navedenih istraživanja, trendovi u korištenju društvenih mreža kod djece i mladih se mijenjaju iz godine u godinu, a svaka nova društvena mreža sa sobom donosi razne novitete, ali i potencijalne opasnosti za djecu koja se njima koriste. Sve su češća pojava i *online* izazovi, koji kao zadatke imaju obavljanje raznih zadataka, od banalnih, do onih opasnijih za pojedince, ponekad čak i samoozljeđivanje ili samoubojstvo.

Blue Whale Challenge je, kako navode portali zamlade.net i srednja.hr, pedesetodnevni izazov u kojem se u svakom danu mora izvršiti jedan zadatak. S obzirom na to da se igra mora skinuti na mobitel putem *Google Play* aplikacije, ona automatski preuzme sve podatke s mobitela, uključujući i lokaciju, te kada se jednom instalira, nemoguće ju je deinstalirati. Kako navode izvori, djeci koja instaliraju igru, poslano je upozorenje da će im povrijediti roditelje ako ne ispune sve zadatke. Neki od zadataka su, na primjer, rezanje dijela kože, crtanje plavog kita

krvlju i slično, a sve kulminira samoubojstvom. Najviše slučajeva prijavljeno je iz Rusije, Europe i Indije, a žrtve su uglavnom tinejdžeri i mlade osobe (Gelenčir, 2017; <https://www.zamlade.net/index.php?view=article&id=516:dangerous-internet-challenges&catid=32>.)

Momo je online izazov, koji djecu poziva da dodaju određeni kontakt na *WhatsApp*, gdje im, kako navodi portal srednja.hr (Gelenčir, 2019), šalje razne grafičke sadržaje i poruke. Kao i kod *Blue Whale Challengea*, uključuje prijete obitelji. Na početku je igra zabavna, a kako zadaci odmiču, postaje mračnija i sadrži zadatke kao što je, na primjer, puštanje plina u kuhinji. Izazov završava samoubojstvom, s ciljem da se upozna „Majka Ptica“, lik izobličena izgleda s tijelom nalik kokošjem. Jedan od oblika zastrašivanja je i pojava izobličenog lika usred dječjih crtića na *Youtube*-u, koji dječjim glasom pjeva „Momo će te ubiti“.

Portal roditelji.hr navodi igru *Jonathan Galindo* kao novu verziju izazova *Blue Whale* i *Momo*, te uglavnom svoje žrtve traži na *Instagramu* i *TikToku*, koje su u posljednjoj godini popularnije među mladima, te na *Twitteru* (<https://roditelji.story.hr/Za-mame-i-tate/Stvaranje-zivot/a13753/roditelji-oprez-pojavila-se-nova-verzija-opasne-igre-plavi-kit.html>). Prema portalu knowyourmeme.com (<https://knowyourmeme.com/memes/jonathan-galindo>), anonimni korisnik otvori profil na nekoj od društvenih mreža, pod korisničkim imenom *Jonathan Galindo*, koristeći razne slike Disneyjevog junaka Šilje te, kao i kod *Blue Whale Challengea* i *Momo* izazova, šalje poruke korisnicima društvenih mreža, nudeći im da igraju igru, a ako odbiju, prijete im da će objaviti njihove privatne podatke.

Na portalu sini.hr, opisan je *Blackout challenge*, izazov na platformi *TikTok* koji potiče pojedince da se guše dok se ne onesvijeste, a cilj je probuditi se nakon par minuta i objaviti video na društvenoj mreži. Kako prenose telegram.hr i 24sata.hr, u Italiji je 2021. godine desetogodišnja djevojčica umrla ispunjavajući ovaj izazov, dok je dvanaestogodišnjak iz Velike Britanije u koma od 7. travnja 2022. godine (<https://www.telegram.hr/politika-kriminal/u-italiji-se-10-godisnja-curica-ugusila-zbog-izazova-koji-kruzi-na-tik-toku-aplikaciji-popularnoj-medu-djecom/>).

4.2. Istraživanja elektroničkog nasilja među djecom i mladima

Wolak i sur. (2007; prema Bilić i sur., 2012) navode kako je u njihovom istraživanju 43% mladih korisnika interneta bilo izloženo elektroničkom nasilju slanjem slika ili teksta koji su služili ponižavanju, dok je u istraživanju Patchina i Hinduja iz 2006. godine 30% adolescenata navelo kako su bili žrtva nasilja na internetu u obliku prijetnji, ignoriranja, vrijeđanja ili širenja glasina. Isti su autori 2008. godine došli do zaključka kako se žrtvama elektroničkog nasilja smatra 32% mladića i 36% djevojaka.

Rezultati istraživanja koje su proveli Hrabri telefon i Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba 2013. godine pokazuju kako u čak 78% obitelji nisu postavljena pravila o korištenju *Facebooka*, tek 17% djece kaže kako su takva pravila postavljena u njihovim obiteljima, a čak 5% ispitanika je izjavilo kako se ne pridržavaju postavljenih pravila. Tako, obiteljska pravila o korištenju *Facebooka* nema 93% djece koja čine nasilje i 88% djece koja doživljava nasilje. Od ukupnog uzorka djece uključene u istraživanje, njih 12,1% je doživjelo nasilje na *Facebooku*, a njih 9,6% ponašalo se nasilno. Nadalje, analizom iskaza djece koja su na bilo koji način uključena u nasilje na internetu, dobiven je postotak od 44,4% djece koja doživljavaju nasilje, 29,7% koji se ponašaju nasilno te 25,9% djece koja i doživljavaju nasilje i čine nasilje na *Facebooku*.

Prema istraživanju Ećimović (2019), čak 70% ispitanih učenika osmog razreda izjavilo je kako je netko proslijedio njihovu fotografiju drugim osobama s lošom namjerom, dok je nešto više od 56% njih ismijavano zbog objavljenih sadržaja. Nadalje, rezultati pokazuju kako je 12,5% ispitanika od petog do osmog razreda bilo u situaciji da je netko kreirao grupu s njihovim imenom na društvenoj mreži i bio spominjan s lošom namjerom. Istim se istraživanjem pokazalo kako je čak 40% ispitanika osmog razreda je ismijavalo tuđe fotografije ili objavljeni sadržaj jednom, dok je 35% njih to učinilo više puta.

Batori, Ćurlin i Babić (2020) svojim su istraživanjem pokušali utvrditi postoji li razlika u činjenju i doživljavanju vršnjačkog nasilja na internetu s obzirom na spol i dob. Također je ispitano obraćaju li se žrtve nasilja na internetu nekome za pomoć te koji su najčešći oblici doživljenog i počinjenog nasilja. Rezultati su pokazali kako nema značajne razlike u činjenju i doživljavanju vršnjačkog nasilja na internetu između dječaka i djevojčica, ali s obzirom na dob, zaključeno je kako stariji ispitanici značajno više doživljavaju nasilje, ali ga značajno više i čine. To potvrđuje rezultate istraživanja Reić Ercegovac i sur. (2017: 45) prema kojima u omalovažavanju i elektroničkom nasilju nema razlike u spolu, dok su u ostalim oblicima nasilja

vidljive značajne razlike između dječaka i djevojčica. Razočaravajući je podatak kako se niti jedan ispitanik nije nikome povjerio o problemu. Što se tiče oblika nasilja, najčešći su seksualno uznemiravanje, ogovaranje i nazivanje pogrđnim imenima.

Prema istraživanju Opačić i sur. (2021), 31% učenika doživjelo je *cyberbullying*, od toga 13% više puta. Čak 60% ispitanika doživjelo je nasilje od strane učenika iz razreda, dok je 31% učenika doživjelo nasilje od strane učenika iz drugog razreda u istoj školi. Kao glavni motiv činjenja nasilja, čak 73% učenika navelo je kako to čini kako bi zabavilo druge, 16% kao razlog navodi osvetu, a u 11% slučajeva razlog činjenja nasilja na internetu je pritisak vršnjaka.

Kada se usporede rezultati starijih i novijih istraživanja, vidljivo je kako je elektroničko nasilje u porastu, a rezultati istraživanja Opačić i sur. iz 2021. godine pokazuju da je više od polovine ispitanika doživjelo nasilje od strane kolega iz razreda. Stoga je važno educirati učitelje i nastavnike o načinima prevencije, koji bi se prvenstveno održavali u razredu kako bi se ojačali međusobni odnosi među učenicima.

5. Prevencija nasilja (na internetu)

„Prevencija je proces kojim se želi smanjiti incidencija i prevalencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih“ (Bašić, 2009: 65). Bilić i sur. (2012), također, navode kako se kod prevencije zlostavljanja djece najčešće opisuju tri razine: primarna, sekundarna i tercijarna prevencija, a svaka od navedenih razina obuhvaća dijete, njegovu obitelj, lokalnu zajednicu te državu. Snakenborg, Van Acker i Gable (2011) navode tri pristupa za prevenciju vršnjačkog nasilja na internetu, a odnose se na: (1) zakonsku osnovu kojom će se regulirati vršnjačko nasilje na internetu, (2) razvoj tehnologije koja smanjuju pojavu nasilja te (3) preventivne programe kojima se djecu i mlade educira o sigurnom korištenju interneta. Iako je u 149. članku Kaznenog zakona Republike Hrvatske (NN 125/2011) kao kazneno djelo istaknuto je počinjenje klevete putem medija ili računalnih mreža, djeca do četrnaeste godine u Republici Hrvatskoj kazneno nisu odgovorna, a od četrnaeste godine do punoljetnosti njihovo kršenje zakona regulira Zakon o sudovima za mladež (NN 84/2011), u kojem se ne spominju mediji ni društvene mreže te ne postoji zakonodavna osnova po kojoj bi se reguliralo vršnjačko nasilje na internetu. S druge strane, Ciboci (2014) kao važne čimbenike prevencije vršnjačkog

nasilja navodi: zakonodavstvo i državnu politiku, uvođenje medijskog odgoja u hrvatske škole, edukaciju roditelja, odgojitelja, učitelja i stručnih suradnika, podizanje razine osviještenosti, osnivanje međuvršnjačkih grupa pomoći, odgovornost telekomunikacijskih operatera, nadzor nad djecom pri korištenju medija, jasna pravila te zaštitne programe. Iako autori kao važan aspekt prevencije vršnjačkog nasilja navode zakonodavstvo, Bilić i sur. (2012: 369) tvrde kako stručnjaci upozoravaju na „neučinkovitost reaktivnih i represivnih strategija jer se kažnjavanje počinitelja, kao reakcije na već počinjeno nasilje, a bez tretmana i edukacije o promjeni ponašanja, pokazalo samo privremeno učinkovitim“ te da djecu s nasilnim ponašanjem treba uključiti u stručni tretman kako bi se dobio uvid u motive i posljedice nasilnog ponašanja.

Pavić i Borić Letica (2019) proveli su istraživanje u kojem su sudjelovali studenti učiteljskog studija Fakulteta odgojnih i obrazovnih znanosti u Osijeku i Slavonskom Brodu. Ispitani su stavovi studenata o učinkovitosti i važnosti preventivnih programa protiv vršnjačkog nasilja, stavovi o važnosti škole u prevenciji nasilja, zatim stavovi o ulozi učitelja u prevenciji nasilja te naposljetku procjena vlastitih sposobnosti sprječavanja i suočavanja s vršnjačkim nasiljem. Rezultati istraživanja pokazuju kako studenti smatraju preventivne programe važnima, ali njihovu učinkovitost slabom. Nadalje, smatraju kako škola treba stvoriti uvjete i klimu, u svrhu smanjenja, odnosno, prevencije vršnjačkog nasilja te da su učitelji ti koji su odgovorni za promicanje nenasilne komunikacije i konstruktivnog rješavanja sukoba među učenicima. Sudionici svoje kompetencije sprječavanja i suočavanja s vršnjačkim nasiljem smatraju osrednjim, ali pokazuju zainteresiranost za usavršavanjem.

5.1. Vrste prevencije nasilja

Prevencija nasilja dijeli se na tri stupnja: primarnu, sekundarnu i tercijarnu.

Cilj primarne prevencije jest zaustavljanje zlostavljanja djece prije nego se ono dogodi, kao i informiranje građana o tome što je to i koliko je često zlostavljanje djece, kako prepoznati je li dijete zlostavljano te kome prijaviti zlostavljanje. Nositelji primarne prevencije su država i lokalne zajednice kroz vladine i nevladine organizacije. U sklopu primarne prevencije, rad s djecom obuhvaća edukaciju o njihovim pravima, uočavanje i prepoznavanje potencijalno opasnih situacija, upoznavanje s metodama zaštite od zlostavljanja, prepoznavanje odraslih osoba koje djetetu mogu pružiti pomoć te učenje socijalnih vještina i vještina nenasilnog rješavanja sukoba. Na razini obitelji obuhvaća edukaciju roditelja o nezlostavljajućim odgojnim

metodama i stilovima, prepoznavanje znakova zlostavljanja te promiče pozitivnom roditeljstvo. S druge strane, na razini zajednice i društva primarna se prevencija provodi putem kampanja za podizanje javne svijesti, tako se javnost upoznaje s pravima djece, potiče se netolerancija na nasilje u društvu, upoznaje sa znakovima za prepoznavanje zlostavljanja i na kraju informira o mjestima gdje građani mogu prijaviti zlostavljanje te potražiti pomoć ako je potrebna. „Primarna prevencija nasilja u odgojno obrazovnim ustanovama odnosi se na podizanje svijesti roditelja, odgajatelja, nastavnika i djece o raširenosti problema i potrebi sprječavanja nasilja u tim institucijama, ali i izvan njih“ (Bilić i sur., 2012: 370). Pollack i Sundermann (2001) zaključuju kako je partnerstvo ustanove, obitelji i zajednice preduvjet za učinkovitost i ključni element u izgradnji sigurnih predškolskih i školskih ustanova. Bilić i Jurčević-Lozančić (2009; prema Bilić i sur., 2012: 371) navode osnovne zadaće nacionalnih, regionalnih i lokalnih vlasti za stvaranje preduvjeta za realizaciju ciljeva u prevenciji nasilja: usvajanje zakonskih propisa kao temelja prevencije i interventnog postupanja, donošenje preventivnih strategija, ujedinjavanje različitih strategija djelovanja i usmjeravanje prema nadređenim ciljevima, osiguravanje financijskih i materijalnih sredstava za provedbu preventivnih aktivnosti, za izdavanje priručnika i edukaciju nastavnika i drugih stručnjaka koji rade s djecom te ustrajan rad na političkim i društvenim stavovima koji podržavaju pozitivne vrijednosti. Također se velika pozornost pridaje poboljšanju kvalitete roditeljstva, odnosno promicanju pozitivnih roditeljskih vještina te je važno motivirati roditelje na suradnju i uključenost u preventivni rad odgojno-obrazovnih ustanova. Što se tiče zadaća odgojno-obrazovnih ustanova u prevenciji nasilja, Bilić i suradnici (2012: 372-373) ističu: identificiranje problema, stvaranje time za kreiranje i provedbu sveobuhvatnog programa prevencije, kontinuirani rad na razvoju ozračja i kulture nenasilja, djelovanje na pojave koje predstavljaju osnovu za pojavu neprihvatljivog ponašanja, razvijanje zaštitnih čimbenika, trajno educiranje odgojno-obrazovnih djelatnika i nenastavnog osoblja, edukacija roditelja te trajno provođenje individualnog i grupnog rada s djecom na prevenciji nasilja. „U funkciji primarne prevencije kod djece je potrebno razvijati emocionalnu pismenost, pregovaranje i rješavanje sukoba, samokontrolu i donošenje odluka te im pomoći da sve te vještine inkorporiraju i prenose u svoje okruženje“ (Bilić i sur., 2012: 377). Smith i Sandhu (2004) tvrde kako važnu ulogu u prevenciji nasilja imaju svijest o sebi (prepoznavanje osjećaja), svijest o drugima (razumijevanje tuđih osjećaja), upravljanje emocijama (sposobnost reguliranja i kontrole emocija, osobito onih uznemiravajućih kao što su bijes ili ljutnja) te motivacija. S druge strane ističu vještine koje su važne u prevenciji nasilnih ponašanja, a to su „kontrola i samokontrola, komunikacijske vještine, opraštanje, vještine donošenja odgovornih odluka i procjene njihovih posljedica“.

Sekundarnom se prevencijom nastoji pomoći djeci i obiteljima u riziku, odnosno članovima u društvu koji imaju jedan ili više rizičnih faktora povezanih sa zlostavljanjem djece, kao na primjer, siromašnim obiteljima, roditeljima koji su i sami bili zlostavljani u djetinjstvu, roditeljima sa psihičkim poremećajima i slično (McCoy i Keen, 2009). Osim aktivnosti namijenjenih obiteljima u riziku, sekundarna prevencija obuhvaća i aktivnosti koje se provode u zajednicama u kojima postoji povećana učestalost rizičnih čimbenika, to mogu biti ratom pogođena područja s obiteljima branitelja, naselja s većom učestalošću nasilja ili srednje škole s velikim brojem maloljetničkih trudnoća. Ova razina prevencije obuhvaća rad obiteljskih centara i savjetovališta za roditelje, a aktivnosti mogu biti ciljano usmjerene na obitelji u riziku. To mogu biti edukacije, radionice, predavanja, škole za mlade roditelje i slično. Cilj sekundarne prevencije jest smanjiti utjecaje rizičnih čimbenika te osnažiti čimbenike otpornosti (Bilić i sur., 2012: 359). „Sekundarna se prevencija u odgojno-obrazovnim ustanovama odnosi na rizične skupine, odnosno pomoć djeci koja pokazuju nasilna i agresivna ponašanja i djeci koja imaju potrebu za većom podrškom zbog viktimizacije u školi“. Ako i nakon svih primarnih preventivnih aktivnosti učenici i dalje pokazuju problematično ponašanje, nužno je poduzeti pojačane aktivnosti. Osobito je važno identificirati učenike koji imaju potrebu za dodatnom podrškom. U sekundarnoj prevenciji u odgojno-obrazovnim ustanovama značajnu ulogu imaju školski pedagozi i psiholozi koji moraju stručnu pozornost usmjeriti na tad s učenicima žrtvama nasilja i agresivnim učenicima. Sekundarna prevencija uključuje rad s učenicima počiniteljima nasilja s ciljem kontrole i smanjenja nasilnih oblika ponašanja te uvježbavanje socijalno prihvatljivih oblika ponašanja te regulacije emocija i samokontrole, rad sa žrtvama nasilja s ciljem ublažavanja njihovih problema i jačanja osjećaja osobne vrijednosti te rad s roditeljima, kako agresivne tako i viktimizirane djece (Bilić i sur., 2012: 380-381).

Tercijarna prevencija koristi se kod djece koja iskazuju teškoće u ponašanju s ciljanim intervencijama (Jeleč i sur., 2020). Bilić (2018) navodi kako prevencija obuhvaća sveobuhvatne mjere, dok intervencija podrazumijeva proces djelovanja na učenika. Cilj tretmana je smanjiti poteškoće u ponašanju povezane sa zlostavljanjem, pomoći djetetu i obitelji da integriraju traumu u svoj život te održavanje normalnog tijeka razvoja djeteta. Također, kako navode Bilić i sur. (2012), tercijarnu prevenciju čine i tretmanski te edukativni rad s počiniteljima nasilja, u svrhu prevencije daljnjeg zlostavljanja, ali i rad s nezlostavljajućim roditeljima kako bi učinkovitije pomogli djetetu da prebrodi zlostavljanje. U slučaju nasilja među djecom, intervencije obuhvaćaju medijaciju i grupne intervencije. Nastavnik (ili neka druga stručna osoba) putem medijacije, odnosno posredovanja, nastoji razriješiti konflikt među djecom na

nenasilan način. Također, Jeleč, Buljan Flander, Raguž, Prijatelj i Vranjican (2020: 465) tvrde kako su najuspješnije multimodalne intervencije koje su usmjerene na individualne, obiteljske, školske i druge čimbenike. „Aktivnosti tercijarne prevencije odnose se na učenike koji iskazuju najintenzivnije probleme u ponašanju, a neophodna im je individualna pomoć i podrška kako bi promijenili neprihvatljive oblike ponašanja“, cilj joj se spriječiti ponavljanje nasilja i smanjiti individualne posljedice (Bilić i sur., 2012: 381).

5.2. Primjeri preventivnih programa i radionica za sprječavanje nasilja na internetu

End cyberbullying neprofitna je organizacija čija je misija educiranje roditelja i djece o zlostavljanju na internetu te njegovom sprječavanju. To čine kroz redovito objavljivanje informacija o nasilju na internetu, peticiju protiv nasilja na internetu kojom učenicima daju mogućnost da potpišu peticiju u kojoj izjavljuju da će se prema drugima odnositi s poštovanjem te pokušati pomoći onima koji su žrtve zlostavljanja na internetu i naposljetku poticanjem žrtava elektroničkog nasilja da podijele svoje priče kako bi pokazali ostalim žrtvama da nisu sami te ukazali na ozbiljnost problema. Između ostalog, objavljeni su sigurnosni vodiči za društvene mreže Facebook (<https://www.facebook.com/safety>), Twitter (<https://help.twitter.com/en/safety-and-security#sensitive-content>), TikTok (<https://www.tiktok.com/safety/en/>), Instagram (<https://about.instagram.com/safety>) i Google (<https://safety.google/families/>). Također, nude članstvo za tvrtke, obrazovne ustanove i neprofitne organizacije kojima nude najnovije informacije i istraživanja o elektroničkom nasilju, obrazovne materijale za zaposlenike i studente te podršku za stipendiju *Delete Cyberbullying* kako bi se među učenicima podigla svijest o opasnostima elektroničkog nasilja (<https://www.endcyberbullying.net/our-mission>).

Portal medijskapismenost.hr osnovali su UNICEF i Agencija za elektroničke medije s ciljem promocije medijske pismenosti i pružanja podrške svima koji sudjeluju u medijskom obrazovanju, uključujući djecu, roditelje i učitelje. Na portalu su dostupni razni edukacijski materijali za poučavanje medijske pismenosti u vrtićima i školama, savjete za roditelje i skrbnike te informacije o utjecaju različitih vrsta medijskih sadržaja i društvenih mreža na djecu i mlade. Dani medijske pismenosti projekt je pokrenut 2018. godine u svrhu osvještavanja javnosti o važnosti medijske pismenosti. „Dani medijske pismenosti održavaju se pod

pokroviteljstvom Ministarstva kulture i Ministarstva znanosti i obrazovanja, uz sudjelovanje vrtića, škola, fakulteta, knjižnica, kina, medija, udruga i brojnih drugih partnera.“ (<https://www.medijskapismenost.hr/o-nama/>). Dramsko-medijska skupina osnovne škole Dragalić napravila je film #stopcyberbullying uz koji je napravljena i nastavna priprema *Oprezan let u cyber svijet – društvene mreže*, namijenjena radu s osnovnoškolcima, na temelju koje nastavnici mogu napraviti radionicu o *cyberbullyingu*. Cilj radionice definiranje, prepoznavanje i reagiranje na *cyberbullying* u okolini, a kao ishodi su navedeni da će učenici prepoznati dobre i loše strane korištenja interneta, osvijestiti posljedice nasilja putem društvenih mreža, nabrojati načine prevencije virtualnog nasilja, suprotstaviti se pojavi nasilja na internetu te razvijati kreativnost kroz osmišljavanje razredne/školske kampanje (<https://www.medijskapismenost.hr/nastavna-priprema-uz-film-stopcyberbullyingu/>).

UNICEF-ov ured za Hrvatsku je u suradnji s Hrabrim telefonom 2008. godine pokrenuo kampanju „Prekini lanac!“ u svrhu sprječavanja elektroničkog nasilja među djecom. Kampanja se sastojala od TV-spota, plakata i letaka za djecu, ali i za učitelje. U sklopu kampanje, 2009. godine osmišljen je i plasiran školski preventivni program „Prekini lanac!“, usmjeren na prevenciju elektroničkog nasilja i zlostavljanja. Program je uključivao radionice za učitelje, roditelje i učenike koje su tematski primjerene učiteljskim vijećima, roditeljskim sastancima i satovima razredne nastave (Pregrad, Tomić Latinac, Mikulić, Šeparović, 2010).

Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu je udruga koja kroz kontinuiranu edukaciju o medijima nastoji poboljšati medijsku i komunikacijsku kulturu građana Republike Hrvatske te razviti osviještene korisnike koji će s razumijevanjem i kritičkim odmakom koristiti medijske sadržaje (<https://dkmk.hr/>). Neke od djelatnosti udruge su podizanje razine osviještenosti o medijskoj pismenosti i medijskom obrazovanju, promicanje medijske kulture, razvoj medijskih kompetencija građana, prevencija rizičnih ponašanja djece i mladih putem medija (ovisnost i nasilje), izrada i objava edukativnih materijala za djecu, roditelje, učitelje i stručne suradnike u školama i druge. Glavni projekt ovog društva je projekt „Djeca medija“. Cilj ovog projekta je sustavna edukacija o medijima, a usmjeren je na više ciljnih skupina koje obuhvaćaju akademsku zajednicu, odnosno studente i nastavnike, zatim djecu i mlade, nacionalne manjine, obrazovne ustanove, opću populaciju te obitelji i roditelje. U sklopu projekta održane su brojne radionice, a neke od njih su:

„Od medijske kulture do nenasilja“ u kojoj je sudjelovalo više od 1300 učenika od 4. do 7. razreda velikogoričkih škola. Djeca su u programu mogla naučiti sve o tome kako prevenirati

nasilje putem medija, kako se od njega zaštititi, ali i saznati nešto o pozitivnim stranama novih medija (<https://djecamedija.org/od-medijske-kulture-do-nenasilja/>)

„Medijski odgoj i medijska pismenost kao prevencija nasilja u školi“ program je iz 2014. godine, u kojem je sudjelovalo 16 stručnih suradnika iz 11 velikogoričkih škola, a u sklopu kojeg su prikazana istraživanja o prisutnosti elektroničkog nasilja među učenicama četvrtih i sedmih razreda velikogoričkih škola (<https://djecamedija.org/medijski-odgoj-i-medijska-pismenost-kao-prevencija-nasilja-u-skoli/>)

„Medijskom pismenošću protiv grupa mržnje i elektroničkog nasilja“ program je proveden 2018. godine pod pokroviteljstvom Ministarstva znanosti, obrazovanja, usmjeren na prevenciju elektroničkog nasilja među djecom, promicanje medijske pismenosti i stvaranje sigurnog i poticajnog okruženja u osnovnim školama u Republici Hrvatskoj. Projekt se provodio u 13 hrvatskih županija, a svrha mu je edukacija djece, roditelja i učitelja o vrstama elektroničkog nasilja i njihovim posljedicama kao i prikaz metoda zaštite od elektroničkog nasilja i govora mržnje na internetu (<https://djecamedija.org/medijskom-pismenoscu-protiv-grupa-mrznje-i-elektronickog-nasilja/>)

„Prevencija, a ne intervencija!“ trogodišnji je projekt koji se provodi od 2020. godine, a glavni mu je cilj upozoriti sve sudionike (djeca, roditelji, odgajatelji u dječjim vrtićima, učitelji, nastavnici i stručni suradnici) na izazove nasilja na internetu i njegovu sve češću prisutnost među djecom i mladima te ponuditi konkretne u zaštiti od elektroničkog nasilja, kao i sprječavanje nastanka i razvoja ovisnosti o medijima od najranije dobi (<https://djecamedija.org/ministarstvo-za-demografiju-obitelj-mlade-i-socijalnu-politiku-podrzalo-cak-tri-nasa-projekta/>)

Safeteen (<https://www.safeteen.ca/>) međunarodno je priznat program prevencije nasilja, koji je 1983. godine u Kanadi osnovala Anita Roberts. Program je održan na pet kontinenata te godišnje obučava do 25 000 mladih prevenciji nasilja. Program obuhvaća djecu osnovnoškolske i srednjoškolske dobi te mlade nakon završetka srednje škole, ali nudi i privatne programe, kao i programe za korporacije. Teme programa uključuju: komunikaciju bez nasilja, upravljanje strahom i bijesom, verbalne vještine i govor tijela, rodnu socijalizaciju, verbalno, fizičko i seksualno nasilje, *online* sigurnost, zdrave granice u odnosima, žensko nasilje, muško nasilje, vještine tjelesne samoobrane i druge.

Projekt *Vrli novi svijet* započeo je 2019. godine pod pokroviteljstvom Gradskog ureda za zdravstvo Grada Zagreba te se provodi u brojnim školama i učeničkim domovima u Zagrebu, a

usmjeren je edukaciji učitelja, nastavnika i stručnih suradnika o utjecaju modernih tehnologija na zdravlje djece i mladih, a cilj mu je upoznavanje odgojno-obrazovnih djelatnika s utjecajem problema nasilja na razvoj djece i mladih te stjecanje novih znanja o komunikaciji s djecom kao preventivnom aspektu u prevenciji nasilja (Jeleč, Buljan Flander, Raguž, Prijatelj, Vranjican, 2020).

Ana Babić Čikeš, Marija Milić, Daniela Šincek i Jasmina Tomašić Humer s Filozofskog fakulteta u Osijeku izradile su *Priručnik za voditelje programa prevencije vršnjačkog nasilja putem interneta* (2016). U priručniku su dane upute i materijali za četiri radionice s učenicima te za dvije radionice za učitelje. Ono što izdvaja ovaj priručnik jesu evaluacijski upitnici za učenike i za voditelje programa, uvidom u koje se može dobiti povratna informacija o uspješnosti provedene radionice.

Zoran Hercigonja (2021) predstavio je radionicu „Pisanje na leđima“ u kojoj su učenici neizravnim putem izrazili svoje mišljenje o učenicima koji su sjedili pokraj njih. Radionica je prvenstveno usmjerena na prevenciju verbalnog nasilja, a učenicima je lakše izraziti mišljenje o drugima neizravnim putem te to često čine preko društvenih mreža. Provođenjem ove radionice, nastavnik će lakše dobiti uvid u odnose među učenicima u razredu i uvidjeti postoji li potencijalno nasilje, kako verbalno „licem u lice“ tako i preko društvenih mreža.

6. Uloga škole u prevenciji nasilja na internetu

U članku 19. *Konvencije o pravima djeteta* (1989) navedeno je kako „države stranke trebaju poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne mjere da zaštite dijete od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloporaba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje, dok o njemu brinu roditelj(i), zakonski skrbnik(ci) ili neka druga odgovorna osoba kojoj je skrb djeteta povjerena. Mjere zaštite po potrebi moraju obuhvatiti djelotvorne postupke uvođenja socijalnih programa za pružanje potrebne pomoći djetetu i onima koji o njemu brinu te za druge oblike prevencije i utvrđivanja, izvješćivanja, ukazivanja, istraživanja, postupanja i praćenja slučajeva zlostavljanja djeteta koji su gore opisani i, bude li potrebno, za uključivanje suda“ (UN, 1989). Međutim, istraživanje koje je proveo UNICEF 2010. godine pokazalo je kako 17,5% učitelja najvjerojatnije ne bi reagiralo na elektroničko nasilje jer „djeca svašta pišu pod nadimcima“, a čak 15,5% učitelja je izjavilo kako ne bi ništa učinili jer to nije njihov posao (Pregrad i sur.,

2010). Nadalje, istraživanjem koje su proveli Ferić i Prpić (2019) utvrđeno je kako 46,1% učenika na satu razredne nastave govore o problemu nasilja, nešto manje 37,9% navodi da se u školi govori o nasilju na društvenim mrežama, a 23,6% njih navodi da se u školi održavaju projekti i radionice s temom vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama. Što govori kako i dalje veliki broj škola ne provodi preventivne programe nasilja na internetu. U skladu s tim, u ovom će se poglavlju dati pregled literature o ulozi škole u prevenciji nasilja na internetu.

Pollack i Sunderman (2001) navode kako su mnogi rizični čimbenici za pojavu nasilja izvan kontrole nastavnika, ali da škole mogu umanjiti njihov utjecaj. Shodno tome navodi deset komponenti potrebnih za stvaranje sigurne škole: stvaranje preventivnih i interventnih strategija, razvoj planiranja odgovora na hitne slučajeve, razvoj školskih politika, razumijevanje pravnih pitanja, stvaranje pozitivne školske klime, provedba stalnog razvoja osoblja, osiguravanje kvalitetnih objekata i tehnologija, uspostavljanje veza sa socijalnim službama te promicanje uključenosti roditelja.

U priručniku Svjetske zdravstvene organizacije, *Sprečavanje nasilja u školi* (2019), ističe se važnost škole u zaštiti djece, te se navodi kako su nastavnici i ostalo osoblje dužni štiti djecu za koju su odgovorni. Espelage i Hong (2017) kao ključne komponente preventivnih programa nasilja na internetu ističu školsku politiku o nasilju u virtualnom svijetu, odgovornu upotrebu tehnologija, roditeljsko nadgledanje te partnerstvo škole i obitelji. Također navode kako učinkoviti preventivni programi nasilja, kako u realnom tako i u virtualnom svijetu, uključuju učenike, učitelje, ostalo osoblje škole te obitelj.

Parry Aftab (2003) smatra djelatnike škole, posebno nastavnike i knjižničare dobrim izvorom informacija za roditelje, s obzirom na to da su oni upoznati s onime što djeca rade kad roditelji nisu prisutni. Također Aftab (2003: 190-192) navodi kako djecu treba poučiti vještinama medijske pismenosti i kritičkom razmišljanju pri korištenju Interneta, uz to ističe kako bi djeca pri korištenju interneta trebala obratiti pažnju na sljedeće: tko je autor web-stranica i koliko je stručan, pristranost autora te relevantnost i dosljednost informacija. U brošuri Hrabrog telefona (2012) *Sigurno surfanje* ističe se kako je važno da nastavnici budu u korak s vremenom i pokazuju interes za nove tehnologije, kako bi bolje mogli educirati djecu i roditelje o korištenju interneta. Nadalje, navodi se važnost postojanja edukacije u školi o sigurnijem i odgovornijem ponašanju na internetu. Važno je s učenicima razgovarati i o dobrim i lošim stranama interneta, kao i o posljedicama koje može imati dijete koje trpi nasilje. Posebnu pozornost treba obratiti na djecu promatrače, koja će, ako su dovoljno educirana, moći pravilno reagirati i upozoriti odrasle na nasilje, ali i zaštititi sebe od nasilja (Zrilić, 2006: 52).

Keith i Martin (2005) tvrde da za uspješnu prevenciju vršnjačkog nasilja na internetu, škole trebaju imati nultu toleranciju na nasilje, razvijati školsko okruženje koje potiče odgovorno korištenje Interneta i mobilnih telefona te osvijestiti učenike da će se na svaku moguću pojavu nasilja reagirati učinkovito, odnosno potaknuti učenike da prijave učitelju, nastavniku ili stručnoj službi nasilje na internetu. Beale i Hall (2007) navode kako bi, s obzirom na to da se vršnjačko nasilje događa u virtualnom svijetu i najčešće kada djeca nisu školi, škole trebale omogućiti radionice kojima će se roditelji upoznati s nasiljem na internetu, njegovim oblicima, posljedicama te kako reagirati.

U priručniku *Sprečavanje nasilja u školi* (2019) navodi se kako središnji dio sprečavanja nasilja uključuje izravan rad s djecom te se ističe praktičnost i dobrobit uključivanja vještina prepoznavanja nasilja, rješavanja sukoba nenasilnim putem, upravljanja osjećajima te davanja podrške žrtvama nasilja u kurikulum. Kod osnovnoškolaca važno je razvijati komunikacijske vještine, svijest o moralnom rasuđivanju, kontroliranje bijesa, vještine za društveni i akademski uspjeh, sprečavanje vršnjačkog nasilja, razumijevanje percepcija, pokazivanje suosjećanja, nošenje s vršnjačkim pritiskom (tzv. *peer pressure*), nošenje s tračevima. Također ih je važno podučiti sigurnosti na internetu. Srednjoškolce treba podučiti samoregulaciji, što je to seksualno uznemiravanje, upravljanju ozbiljnim sukobima s vršnjacima te štetnosti upotrebe alkohola i droga, kao i sigurnom ponašanju na spojevima i internetu. Kod sve obje skupine učenika potrebno je poticati prihvaćanje različitosti.

Ciboci (2014) tvrdi kako učiteljima, nastavnicima i suradnicima, jednako kao i roditeljima, nedostaje znanja o medijima i društvenim mrežama, ali i o prevenciji negativnih utjecaja koje mediji imaju na djecu te da je, s obzirom na to da na većini fakulteta koji obrazuju buduće odgojno-obrazovne djelatnike takvi predmeti izostaju, potrebno provoditi dodatne stručne edukacije kako bi naučili kritički vrednovati medijske sadržaje i nositi se s negativnim utjecajem medija. Autorica Ciboci (2014), također, navodi i osnivanje međuvršnjačkih grupa pomoći, unutar kojih bi djeca dijelila svoja iskustva i međusobno si pomagala. Iako se čini kako je ovo jedan od jednostavnijih načina prevencije elektroničkog nasilja na razini škole, važno je istaknuti da ga je nemoguće provesti ako ne postoji povjerenje učenika u nastavnike da im se povjere ako su doživjeli elektroničko ili bilo koji drugi oblik nasilja.

7. Zaključak

Nasilje na internetu, odnosno *cyberbullying*, sve je učestalije među djecom i mladima, a može inicirati verbalno ili fizičko nasilje. Usporedbom rezultata novijih i starijih istraživanja, može se uočiti kako se trendovi u korištenju društvenih mreža mijenjaju iz godine u godinu. Stoga je važno da učitelji i nastavnici budu upoznati s navikama učenika u korištenju društvenih mreža. Prema rezultatima istraživanja Opačić i sur. (2021) više od 30% učenika doživjelo je vršnjačko nasilje na internetu, a čak više od polovice ispitanih učenika bilo je žrtva kolega iz razreda. Problem se javlja i u nedostatku evaluacije provedenih preventivnih programa nasilja te se ne može utvrditi njihova učinkovitost. Poražavajuća je i spoznaja što je, prema rezultatima istraživanja koje je proveo UNICEF 2010. godine, 15,5% nastavnika izjavilo kako ne bi reagiralo na elektroničko nasilje jer „to nije njihov posao“. No, nije se moguće u potpunosti osloniti na taj podatak, s obzirom na zastarjelost istraživanja, što opet ukazuje na potrebu provedbe novog nacionalnog istraživanja kako bi se utvrdilo trenutno stanje i spremnost nastavnika na reakciju ovog rastućeg problema te stvorila strategija za prevenciju.

Važno je osigurati primjeren omjer učenika i stručnih suradnika u školama, što se i navodi u *Akcijskom planu za prevenciju nasilja u školama 2020. do 2024. godine* (NN, 15/2020) te osigurati sredstva za edukaciju učitelja i nastavnika o načinima prevencije nasilja na internetu. Iako je razvoj nacionalne strategije za prevenciju nasilja na internetu iznimno važna, ključno je poduzimanje mjera na razini škole te osvijestiti odgojno-obrazovne djelatnike da promjena počinje od pojedinca. Potrebno je stvoriti osjećaj povjerenja kod učenika kako bi se osjećali sigurno i povjerali učitelju ili nastavniku u slučaju doživljenog nasilja. Također je važno da nastavnici i učitelji budu informirani o dostupnim edukativnim materijalima, kao na primjer onima na stranicama Društva za medijsku komunikaciju gdje se nude online brošure, priručnici, ali i videozapisi. Nadalje, ne smije se izostaviti ni uloga pedagoga u prevenciji nasilja na internetu. Pedagog bi trebao analizirati situacije u školi, kao što su odnosi u razrednim odjelima, odnosi različitih generacija, odnosi učenika i nastavnika te na kraju odnosi među nastavnicima te djelovati u skladu s tim. Između ostaloga važno je provoditi istraživanja na temelju kojih će se utvrditi potreba za provedbom određenih programa. Dobar način podrške učenicima, ali i dobar uvid u odnose među učenicima može biti postavljanje „sandučića povjerenja“ u kojem učenici mogu ostavljati anonimne poruke o problemima koji ih muče kako bi se dobio uvid u

stanje u školi te u skladu s tim razvijale strategije rješavanja problema. Zatim je potrebno što više uključiti roditelje, kako u rad, tako i u sprječavanje nepoželjnih ponašanja kod učenika, educirati roditelje o novim medijima, kako prepoznati je li njihovo dijete zlostavljano ili zlostavljač te kako reagirati ako je njihovo dijete žrtva. Naposljetku, neophodno je provesti evaluaciju provedenih preventivnih programa nasilja, kako bi se dobila povratna informacija od učenika i nastavnika, ali i utvrdila njihova učinkovitost.

Sažetak

Predmet ovog završnog rada bio je istražiti i ukazati na problem vršnjačkog nasilja na internetu te opisati ulogu škole u njegovoj prevenciji. Usporedbom rezultata suvremenijih istraživanja s onim starijima može se vidjeti promjena u navikama korištenja interneta kod djece i mladih na način da je nasilje u porastu, što ukazuje na važnost poznavanja novih medija i opasnosti koje oni donose. U radu su prikazani i određeni preventivni programi, od kojih su neki i provedeni na području Republike Hrvatske, kao i radionica koje nastavnici mogu provoditi u razredu s ciljem prevencije vršnjačkog nasilja na internetu. Na temelju analiziranih rezultata brojnih istraživanja moguće je zaključiti da je nasilje na internetu ozbiljan i vrlo raširen problem, za koji je nužno sustavno i kontinuirano educiranje odgojno – obrazovnih djelatnika, učenika i roditelja te značajnije uključivanje preventivnih programa i edukacija o ovoj važnoj temi u odgojno – obrazovnom procesu.

Ključne riječi: Internet, nasilje, preventivni programi, edukacije, odgojno – obrazovni proces

Summary

The subject of this paper was to investigate and point out the problem of peer violence on the Internet and to describe the role of the school in its prevention. By comparing the results of modern research with those of older ones, one can see a change in the habits of using the Internet among children and young people in such way that violence is on the rise, which indicates the importance of knowing new media and the dangers they bring. The paper also presents certain preventive programs, some of which have been implemented in the Republic of Croatia, as well as workshops that teachers can conduct in the classroom with the aim of preventing peer violence on the Internet. Based on the analyzed results of numerous studies, it is possible to conclude that violence on the Internet is a serious and widespread problem, for which systematic and continuous education of educational staff, students and parents is necessary, as well as a more significant inclusion of preventive programs and education on this important topic in educational process.

Key words: Internet, violence, prevention programs, educations, educational process

8. Literatura

1. Aftab, P. (2003). Kako prepoznati opasnosti interneta: vodič za škole i roditelje. Zagreb: Neretva
2. Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama 2020.-2024. (2020), Narodne novine, 15/2020, dostupno na: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/StrucnaTijela/Akcijski%20plan%20za%20prevenciju%20nasilja%20u%20skolama%20za%20razdoblje%20od%202020.%20do%202024.%20godine.pdf> stranica posjećena 7. 9. 2022.
3. Alajbeg, A. (2017). Posljedice klasičnog i elektroničkog vršnjačkog nasilja za žrtve, počinitelje te počinitelje/žrtve. Zbornik sažetaka. Sarajevo: Udruženje društvo psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine, 112-112
4. Babić Čikeš, A., Milić, M., Šincek, D., Tomašić Humer, J. (2016). Priručnik za prevenciju nasilja putem interneta. Osijek: Filozofski fakultet
5. Baldry, A. C., Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: personal characteristics and parental styles. *Journal of community & applied social psychology*, 10(1), 17-31.
6. Bašić, J. (2009). Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Zagreb: Školska knjiga
7. Batori, M., Ćurlin, M., Babić, D. (2020). Nasilje putem interneta među adolescentima. *Zdravstveni glasnik*, 6(1), 104-114.
8. Baum, S. (2007). *Cyberbullying: a Virtual Menace*. University of Arizona
9. Bauman, S. (2013). *Cyberbullying: What Does Research Tell Us?*. *Theory Into Practice*, 52(4), 249-256.
10. Belančić, T., Nikčević-Miličević, A., Šuto, A. (2013). Nasilje među vršnjacima – postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama?. *Školski vjesnik*, 62(2-3), 269-286.
11. Belošević, M., Ferić, M., Mitrić, I. (2021). Čimbenici otpornosti i iskustvo vršnjačkog nasilja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 57(2), 20-46.
12. Bilić, V. (2013). Nasilje među vršnjacima: uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača. *Život i škola*, LIX(30), 193-209.
13. Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Zagreb: Naklada Slap

14. Bilić, V., Karlović, A. (2004). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba
15. Bojčić, K., Mandić Vidaković, S. (2022). Vršnjačko nasilje i učenička percepcija školske klime. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 71(1), 84-98.
16. Boulton, M. J., Smith, P. K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12(3), 315-329.
17. Bowler, L., Knobel, C., Mattern, E. (2014). From Cyberbullying to Well-Being: A Narrative-Based Participatory Approach to Values-Oriented Design for Social Media. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66(6), 1274-1293.
18. Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K., Muhek, R. (2006). *Nasilje preko interneta*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba
19. Ciboci, L. (2014). Grupe mržnje na društvenim mrežama – novi oblici nasilja među djecom i mladima. Zbornik radova konferencije – *Nasilje na internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku
20. Ciboci, L., Čosić Pregrad, I., Kanižaj, I., Potočnik, D., Vinković, D. (2020). Nacionalno istraživanje o sigurnosti djece na internetu. Zagreb: Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu
21. Cifrić, I. (2000). *Moderno društvo i svjetski etos. Perspektive čovjekova nasljeđa*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju FF-a
22. Coloroso, B. (2003). *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Zagreb: Tiskara Millennium d.o.o.
23. Dilmac, B. (2009). Psychological needs as a predictor of cyber bullying. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1307-1325.
24. Ećimović, M. (2019). Stavovi osnovnoškolaca o internetskom nasilju među njihovim vršnjacima. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija
25. Elez, K. (2003). *Nasilništvo i samopoimanje djece osnovnoškolske dobi*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju filozofskog fakulteta u Zagrebu
26. Espelage, D. L., Green, H., Polanin, J. R. (2012). Willingness to Intervene in Bullying Episodes Among Middle School Students: Individual and Peer-Group Influences. *The Journal of Early Adolescence*, 32(6), 776-801.
27. Espalage, D., Hong, J. S. (2017). Cyberbullying Prevention and Intervention Efforts: Current Knowledge and Future Directions. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 62(6), 374-380.

28. Ferić, M., Prpić, M. (2019). Uloga i mogućnosti škole u prevenciji vršnjačkoga nasilja u virtualnom svijetu. *Napredak: časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 160(3-4), 291-304.
29. Hanish, L. D., Guerra, N. G. (2000). Children who get victimized: What is known? What can be done? *Professional School Counseling*, 4(2), 113-119.
30. Hanish, L. D., Guerra, N. G. (2004). Aggressive victims, passive victims, and bullies: Developmental continuity of developmental change. *Merrill – Palmer Quarterly*, 50(1), 17-38.
31. Hercigonja, Z. (2021). Pisanje na leđima: radionica prevencije nasilničkog ponašanja među učenicima. *Varaždinski učitelj – digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 4(7), 747-752.
32. Hodak Kodžoman, I., Velki, T., Cakić, L. (2013). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola*, 30 (2), 110-128.
33. Jeleč, V., Buljan Flander, G., Raguž, A., Prijatelj, K., Vranjican, D. (2020). Elektroničko nasilje među djecom i mladima: Pregled preventivnih programa. *Psihologijske teme*, 29(2), 459-481.
34. Kazneni zakon (2011), *Narodne novine*, 125/2011, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_125_2498.html stranica posjećena 1. 9. 2022.
35. Keith, S., Martin, M. E. (2005). Cyber-bullying: Creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children and Youth*, 13(4), 224-228.
36. Krmek, M., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2007). Nasilje među vršnjacima Internetom. U: Kolesarić, V. (ur.), *Psihologija i nasilje u suvremenom društvu – zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja*. Osijek: Sveučilište u Osijeku, Filozofski fakultet, 125-132.
37. Kumpulainen, K., Räsänen, E., Henttonen, I., Alquest, F., Kresanov, Linn, S. I., Moilanen, I., Pih, J., Puura, K. & Tamminen, T. (1998). Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child Abuse & Neglect*, 22 (7), 705-707.
38. Liu, J., Wuerker, A. (2005). Biosocial bases of aggressive and violent behavior – implications for nursing studies. *International Journal of Nursing studies*, 42(2), 229-241.
39. Mandarić, V. (2012). Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, 82(1), 131-149.

40. McCoy, M. L., Keen, S. M. (2009). *Child Abuse and Neglect*. New York: Psychology Press, dostupno na: <https://vdoc.pub/documents/child-abuse-and-neglect-second-edition-321vle9uj9e0> pristupljeno: 31. 8. 2022.
41. Mynard, H., Joseph, S. (1997). Bully/victim problems and their association with Eyesneck's personality dimensions in 8 to 13 years. *British Journal of Educational Psychology*, 67(1), 51-54.
42. Nansel, T. R., Overpeck, M. D., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.
43. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga
44. Opačić, A., Jovović, I., Radat, K., Majstorić, K. (2021). *Iskustva mladih na internetu: korištenje interneta i nasilje na internetu*. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja
45. Pavić, E., Borić Letica, I. (2019). Stavovi studenata razredne nastave o prevenciji vršnjačkog nasilja i procjena vlastitih kompetencija sprječavanja i suočavanja s vršnjačkim nasiljem u školi. *Leben und Schule*, LXV(1-2), 113-122.
46. Pepler, D. J., Craig W. M. (1995). A peek behind the fence: Naturalistic observations of aggressive children with remote audiovisual recording. *Developmental Psychology*, 31(4), 548-553.
47. Petani, R., Tolić, M. (2008). Utjecaj medijskog nasilja na adolescente i obitelj. *Acta Iadertina*, 5(8), 15-26.
48. Pollack, I., Sunderman, C. (2001). *Creating Safe Schools: A Comprehensive Approach*. *Juvenile Justice*, 8(1), 13-20.
49. Popović-Čitić, B. (2209). Vršnjačko nasilje u sajber prostoru. *Temida*, 12(3), 43-63. dostupno na: [Korice plave svetlo Temida.indd \(vds.rs\)](http://www.temida.rs) stranica posjećena 3. 9. 2022.
50. Pregrad, J., Tomić Latinac, M., Mikulić, M., Šeparović, N. (2010.) *Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima - Izvještaj o rezultatima 53 istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektroničkog nasilja „Prekini lanac!“*. Ured UNICEF za Hrvatsku, preuzeto s: <http://www.unicef.hr/publikacije/> stranica posjećena 1. 8. 2022.
51. Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), 315-330.

52. Reić Ercegovac, I. (2016). Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 65(2), 251-271.
53. Reić Ercegovac, I., Koludrović, M., Bubić, A. (2017). Percipirana sigurnost u školi i razredno-nastavno ozračje kao prediktori doživljavanja nasilnog ponašanja. *Napredak: časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 159(1-2), 31-52.
54. Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers
55. Ružić, N. (2007). Nasilne scene na internetu. *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 1(2), 103-114.
56. Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Osterman, K., Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1-15.
57. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526.
58. Smith, D. C., Sandhu, D. S. (2004). Toward a Positive perspective on Violence Prevention Schools: Building Connections. *Journal of Counseling and Development*, 82(3), 281-293.
59. Smokowski, P. R., Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: an overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children and Schools*, 27(2), 101-110.
60. Snakenborg, J., Van Acker, R., Gable, R. A. (2011). Cyberbullying: Prevention and intervention to protect our children and youth. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(2), 88-95.
61. Šincek, D., Duvnjak, I., Milić, M. (2017). Psychological outcomes of cyber-violence on victims, perpetrators and perpetrators/victims. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53(2), 98-110.
62. Vlah, N., Perger, S. (2014). Povezanost vršnjačkog nasilja s percipiranom školskom klimom kod učenika osnovne škole. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 22(1), 1-25.
63. Volkan, V. (2006). Large-group psychodynamics and massive violence. *Ciencia & Saude Coletiva*, 11(2), 303-314.
64. Wilkins, N., Tsao, B., Hertz, M., Davis, R., Klevens, J. (2014). *Connecting the Dots. An overview of the Links Among Multiple Forms of Violence*. Atlanta, GA: National Center

for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention Oakland, CA: Prevention Institute

65. Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., Karstadt, L. (2000). The association between direct and relational bullying and behaviour problems among primary school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(8), 989-1002.
66. World Health Organization (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization
67. Zakon o sudovima za mladež (2019). *Narodne novine*, 126/2019, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_12_126_2528.html stranica posjećena 1. 9. 2022.
68. Zečević, I. (2010). *Priručnik – program prevencije vršnjačkog nasilja u školama*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini
69. Zrilić, S. (2006). Sudionici u krugu školskog nasilja – nasilnik, žrtva i promatrač. *Magistra Iadertina*, 1(1), 49-57.
70. Žarković Palijan, T. (2004). *Značajke osobnosti alkoholičara počinitelja i nepočinitelja kaznenih djela*. Doktorska disertacija. Zagreb: Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Internetski izvori

71. UNICEF (1989). *Konvencija o pravima djeteta*. Preuzeto s: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf stranica posjećena: 30. 7. 2022.
72. Svjetska zdravstvena organizacija (2019). *Sprečavanje nasilja u školi*. Ženeva. Preuzeto s: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/StrucnaTijela/Nenasilje/Sprecavanje%20nasilja%20u%20skoli%20-%20prakticni%20prirucnik.pdf> stranica posjećena: 1. 8. 2022.
73. Hrabri telefon (2012). *Sigurno surfanje – brošura*. Preuzeto s: <https://tinejdzeri.hrabritelefon.hr/clanci/sigurno-surfanje/> stranica posjećena: 30. 7. 2022.
74. Gelenčir, M. (2017). *Oprez: poruke o izazovu koji završava smrću pojavile se i među hrvatskim tinejdžerima*, srednja.hr. Preuzeto s: <https://www.srednja.hr/svastara/oprez-poruke-o-izazovu-koji-završava-smrcu-pojavile-se-i-medu-hrvatskim-tinejdžerima/> stranica posjećena: 28. 7. 2022.

75. Zamlade.net. Opasni Internet izazovi. Preuzeto s: <https://www.zamlade.net/index.php?view=article&id=516:dangerous-internet-challenges&catid=32> stranica posjećena: 28. 7. 2022.
76. Gelenčir, M. (2019). Internetom kruži bolesna igrica koja navodi na samoubojstvo: Pojavljuje se i na YouTube-u, srednja.hr. Preuzeto s: <https://www.srednja.hr/svastara/internetom-kruzi-bolesna-igrica-koja-navodi-samoubojstvo-pojavljuje-se-youtubeu/> stranica posjećena: 28. 7. 2022.
77. Telegram.hr (2020). Roditelji, oprez! Pojavila se nova verzija opasne igre Plavi kit!, story.hr. Preuzeto s: <https://roditelji.story.hr/Za-mame-i-tate/Stvaranje-zivot/a13753/roditelji-oprez-pojavila-se-nova-verzija-opasne-igre-plavi-kit.html> stranica posjećena: 28. . 2022.
78. Telegram.hr (2021). U Italiji se 10-godišnja curica ugušila zbog izazove koji kruži na TikToku, aplikaciji popularnoj među djecom, preuzeto s: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/u-italiji-se-10-godisnja-curica-ugusila-zbog-izazova-koji-kruzi-na-tik-toku-aplikaciji-popularnoj-medu-djecom/> stranica posjećena: 28. 7. 2022.
79. 24sata.hr (2022). Dječak pao u komu zbog izazova na internetu: Roditelji protiv, a liječnici žele isključiti aparate, preuzeto s: <https://www.24sata.hr/news/djecak-je-u-komi-od-travnja-lijecnici-zele-iskljuciti-aparate-europski-sud-se-ne-zeli-mijesati-852254> stranica posjećena: 4. 8. 2022.
80. Dnevnik.hr (2022). Tko je ubojica iz Teksasa? Prije masakra poslao je jezivu poruku: „Imam jednu malu tajnu...“, preuzeto s: https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/tko-je-napadacu-texasu---725781.html?itm_source=InBody&itm_medium=Dnevnik&itm_campaign=Svijet&itm_source=InBody&itm_medium=Dnevnik&itm_campaign=Svijet stranica posjećena: 26. 7. 2022.
81. Jutarnji.hr (2013). Ubila se zbog nasilja preko interneta? Samoubojstvo 15-godišnje djevojke šokiralo Zagorje, preuzeto s: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/ubila-se-zbog-nasilja-preko-interneta-samoubojstvo-15-godisnje-djevojke-sokiralo-zagorje-1149239> stranica posjećena: 28. 7. 2022.
82. <https://www.endcyberbullying.net/our-mission> stranica posjećena: 3. 8. 2022.
83. <https://www.medijskapismenost.hr/o-nama/> stranica posjećena: 3. 8. 2022.

84. <https://www.medijskapismenost.hr/nastavna-priprema-uz-film-stopcyberbullyingu/> stranica posjećena: 3.8. 2022.
85. <https://dkmk.hr/> stranica posjećena: 4. 8. 2022.
86. <https://djecamedija.org/od-medijske-kulture-do-nenasilja/> stranica posjećena: 4. 8. 2022.
87. <https://djecamedija.org/medijski-odgoj-i-medijska-pismenost-kao-prevencija-nasilja-u-skoli/> stranica posjećena: 4. 8. 2022.
88. <https://djecamedija.org/medijskom-pismenoscu-protiv-grupa-mrznje-i-elektronickog-nasilja/> stranica posjećena: 4. 8. 2022.
89. <https://djecamedija.org/ministarstvo-za-demografiju-obitelj-mlade-i-socijalnu-politiku-podrzalo-cak-tri-nasa-projekta/> stranica posjećena: 4. 8. 2022.
90. <https://www.safeteen.ca/> stranica posjećena: 4. 8. 2022.
91. Knowyourmeme.com (2020). Jonathan Galindo, preuzeto s: <https://knowyourmeme.com/memes/jonathan-galindo> stranica posjećena: 30. 8. 2022.

OBRAZAC I.P.

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

STUDENT/ICA	MARIJA GORETA
NASLOV RADA	ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA NA INTERNETU
VRSTA RADA	ZAVRŠNI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	DRUŠTVENE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	PEDAGOGIJA
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	MORANA KOLUDROVIĆ, izv. prof. dr. sc.
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	—
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. MORANA KOLUDROVIĆ, izv. prof. dr. sc. 2. MAJA LUBETIĆ, prof. dr. sc. 3. TONI MAGLICA, dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog (završnog) diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 19.9. 2022. g.
mjesto, datum

Goreta
potpis studenta/ice

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MARIJA GORETA, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI I PEDAGOGIJE, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 19.9.2022.g.

Potpis

Goreta